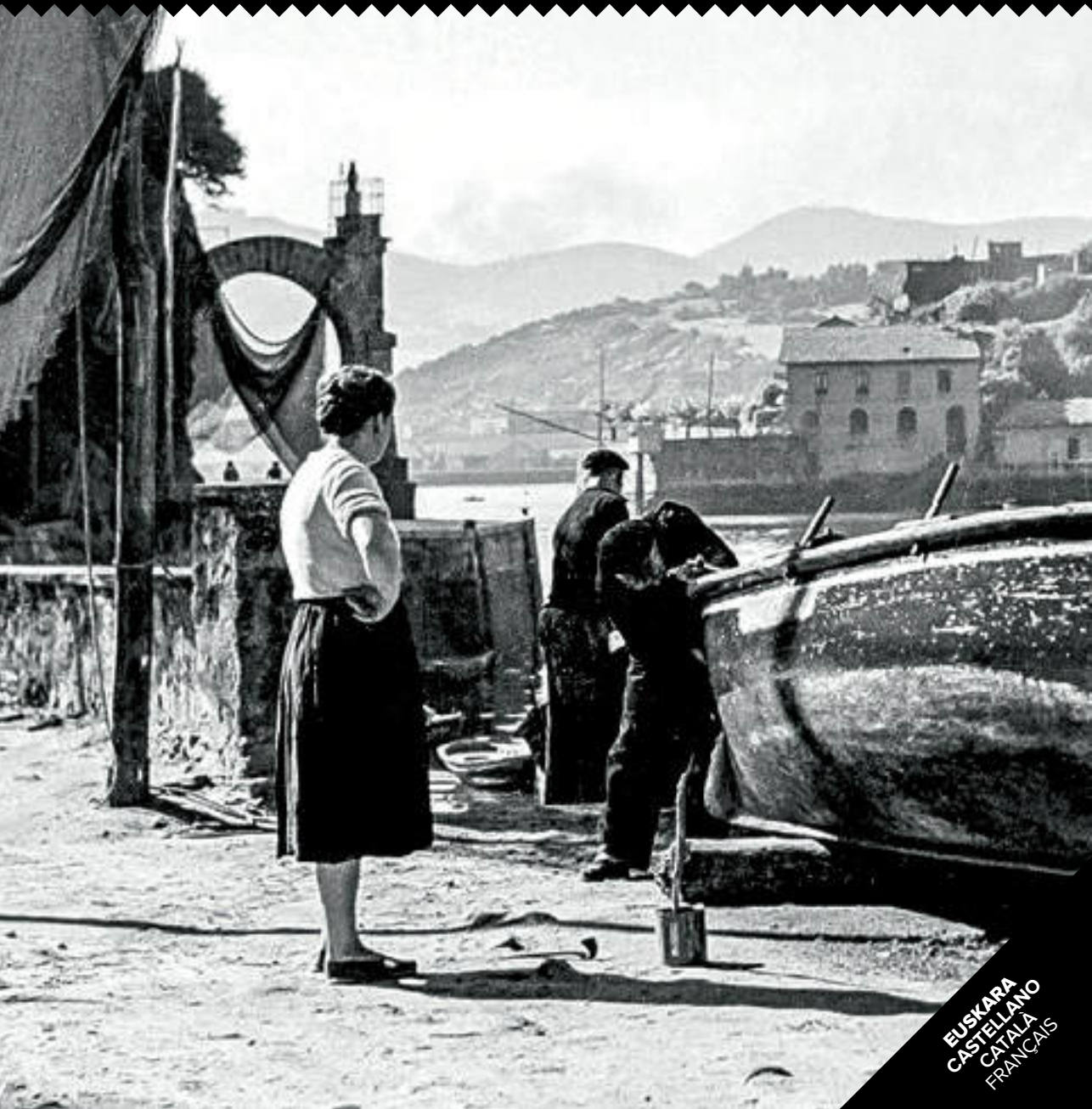

ARGAZKILARIAK PASAIA

Juantxo Egaña

EUSKARA
CASTELLANO
CATALÀ
FRANÇAIS

Laguntzaile:

2017

ARGAZKILARIAK PASAIAN

Juantxo Egaña

Azaleko irudia

Archivo Real y General de
Navarra. Fondo Marqués
de Santa María del Villar

Katalanera

Pere Ferres Gurt
pereferres.blogspot.com

Egokitzapen digitala

Itziar Iriarte
Juanxo Egaña

Diseinua eta maketazioa

www.eragin.com

Inprimategia

Gráficas Alzate

ISBN

978-84-937701-6-7

Lege gordailua

SS 230 / 2017

AURKIBIDEA / ÍNDICE

ALKATEAREN AGURRA 7

Saludo de la alcaldesa
Salutació de l'alcaldessa
Salutation de la mairie

ARGAZKILARIAK PASAIAN 9

Fotógrafos en Pasaia
Fotògrafs a Pasaia
Photografts à Pasaia

ARGAZKI BILDUMA 15

Selección fotográfica
Album de fotos
Album photographique

BIBLIOGRAFIA 95

Bibliografía
Bibliografia
Bibliographie

Iraganerako bidaia egiteko laguntzaile ezin hobea dugu memoria grafikoa. Izan ere, denboran zehar gertatu izan diren aldaketen lekuko fidela den heinean, egungo gizartearen osaketaren berri zehatza ematen du. Pasaia dagokionez, argazkiek bikain jaso dute aldaketa horien berri. Gainera oraingo honetan laguntza paregabea izan dugu, argazki-aztarnak jarraitzen eskarmentu itzela duen Juantxo Egaña argazkilariarena, hain zuzen ere

Alabaina, liburuxka honen helburua ez da aldaketa horiek guztiak dokumentatzea, gure herriari lotutako gaiak eskaintzea baizik. Batetik, hausnarketarako irudiak eskaintzea; bestetik, ustekabeen harrapatuko gaituzten argazkiak erakustea. Hortaz, aurkezten dugun hau ez da iragan-mina elikatze ekimena; ez eta izan ginen berriz sortzekoa ere.

Horiek horrela, argazki sorta honen asmoa ez da helmuga izatea, hasiera baizik; ez du iragana helburu, etorkizuna baizik.

Honen bidez Udalak oroimen grafikoa berreskuratzeko begi bat gehiago biltzen du katera, hori ere oroimen historikoa berreskuratzea delakoan. Herriarena, portuarena, eskualdearena den oroimena.

Lan horrekin segitzeko herritarrek dute orain hitza)... eta irudia.

La memoria gráfica es una magnífica manera de viajar al pasado. Es un testigo excepcional de los cambios y, por lo tanto, de la formación de la sociedad actual. En Pasaia tenemos la suerte de contar con numerosos testimonios que documentan esos cambios. Y, además, en este presente libro, hemos gozado de la colaboración de un experto en rastrar fondos de fotografías históricas.

Así, el objetivo de esta publicación no es documentar todos esos cambios, sino ofrecer diversos temas de nuestro pueblo, con el fin tanto de ofrecer imágenes que muevan a la reflexión como que sirvan para sorprendernos. No es, en consecuencia, un ejercicio nostálgico o que busque la recreación de lo que ya fuimos.

Por lo tanto esta muestra aspira a ser no el fin, sino el principio; no un ejercicio de nostalgia, sino de futuro. El ayuntamiento pone con este libro un nuevo y pequeño eslabón en la recuperación de la memoria gráfica, también histórica, de nuestro pueblo, de nuestro puerto y de nuestra comarca. Corresponde ahora a los y las pasaitarras continuar con esta labor.

Izaskun Gómez Cermeño
*Pasaia*ko Alkatea
Alcaldesa de Pasaia

ARGAZKILARIAK PASAIAN

FOTÓGRAFOS EN PASAIA

FOTÒGRAFS A PASAIA

PHOTOGRAFS À PASAIA

Juantxo Egaña

Aurreneko belaualdieetan, bidaiari adituek bisitatzen zituzten herri zein hirien gaineko haien ikuspuntua idatziz biltzen zuten; tarteka, marrazkiz; batzuetan, marrazkiak grabatu bihurtuta

1840. urtetik, baina, bestelako euskarri erabiltzen hasi ziren: argazkia. Hala egin zuen, adibidez, Thèophile Gautier idazleak. Honek, 1842. urtean, zera idatzi zuen: "Ilunabarrean iritsi ginen Gasteizera... zalgurdia Ostatu Zaharrean gelditu zen; bertan, gure bagajea miatu zuten xehe-xehe. Izan ere, gure daggerrotipoak aduanazainak aztoratu zituen; kontu handiz hurbiltzen ziren harenganaino, zartatuko ez ote zuen edo..." .

1862an olerkari daniar Hans Christian Andersenek Olaztiko tren geltokian antzeko ezinegona ikusi zuen, lokomotorak sortua. Han, izutirik edadeko andreak aitararen egiten zuten trenera igo aurretik, trenean eseritzean, eta trena ulutzen abiatzen zenean. Bi urte beranduago, Auguste Muriel argazkilari paristarrak Paris eta Madril elkarrekin lotzen zuen trenbidea argazkitan jaso zuen. Olazti ez ezik, Pasaiaiko zatia ere.

Alabaina, Pasaiaiko (oraingoz) argazkirik zaharrenak 1858ko data du. Farnham Maxwell-Lytek egina. Ingalaterran jaioa, 1850. hamarkadan Pabeko eskualdean hartu zuen egoitza, Bagnères-de-Bigorren, hain zuzen ere. Erromantizismoaren margolari, marrazkilari eta grabatzaileen tradizioarekin bat eginez, Pirinioak izan zituen hizpide.

Une horretatik aurrera, Euskal Herrira hurbildu ziren argazkilariak ugari ditugu. Tartean, Pasaia. Trenbideak bidaia erraztu zituen eta honek zeharkatzen zituen herriak argazkigai bihurtzen dira maiz. Baita trenaren inguruan sortzen ziren beste lan publikoak ere. Toki bitxi eta harrigarriak baztertu gabe, noski. Hala egin zuen, besteak beste, Madrilén bizi zen Jean Laurent argazkilari frantsesak. Euskal Herrian hamaika hiri, herri eta trenbideren potreta egin zituen. Bereziki Iruñean, Donostian, Bilbon eta... Pasaian.

Victor Hugok gure herriari buruzko kontatu zuenak argazkilari gehiago erakarri zuen gurerako: Neurdein anaiak edo Luciane Levy, esaterako.

Argazkilaritzan emandako berrikuntzak ere Pasaia iritsi ziren. Hala nola, 1850. urtean sortutako argazki estereoskopikoa. 1851ko Pariseko mundu-mailako erakusketan irudiak hiru dimentsioetan ikusteko teknika hedatu eta, ondorioz, profesionalak zein zaleek barra barra erabiltzen zuten. Horrela, 1862. urtean, Juan Andrieu argazkilari frantziarrak mota horretako argazki sorta egin eta saltzeari ekin zion.

"Voyages aux Pyrénées" sorta honetako batzuk, gainera, Pasaiaikoak dira. 1865 eta 1868an berriz argitaratu eta, batzuetan, koloreztatu egin zituen. Maila berean, adibidez, Henri de Lestrangé dugu.

XX. mendean Pasaia argazkilarien helburu izaten segitzen zuen. Dela ikuspuntu ia piktorikopean, dela dokumental gisa. Lehen molde horretakoak ditugu, adibidez, 1917. urtean Kurt Hielscher alemaniarrek egin zituenak, *Das unbekannte Spanien* liburuan argitaratutakoak, Pasaiaikoak barne. Mota horretakoak ditugu ere Jaime Orbe gipuzkoarrenak eta Cesáreo Castilla Moleda enpresari nafarrarena.

Dokumental kutsukoak, berriz, Juan Chicoy, Ignacio de Colmenares Gómez-Acebo, Óscar Torres i Buxeda eta Francesc Blasi i Vallespinosa argazkilariak egin zituztenak ditugu, esate baterako. Dena den, multzo honetan Madrilén jaio eta Donostian bizi zen Diego Quiroga y Losadarenak nabaritu behar ditugu.

Gregorio González Galarzarena, berriz, oso bestelako jopuntua izan zen. Honek, Donostia eta honen inguruko aldeketa ikaragarriak jaso zituen. Interesgune hori medio, Pasaiairen eraldaketa dokumentatu zuen. ,Badia nola porturatzen zuen panoramika itzelen bidez bildu zuen.

Bestalde, modernitateari bide emanez, Ricardo Martínek gai berriak landu zituen. Horra hor Rif-eko gerrarako ontziratzak. Hunkigarriak baina ez hotsandikoak: musuak, besarkadak, agurrak, egoneza. Gerra salatzeako modua, familien banaketaren bidez.

Beranduago, badiaren erabateko industrializazioak Pasaiairen eraldaketa areagotu zuen. Horrela, argazkilaritzak ingenieritza lan erraldoiak dokumentatzeko laguntza teknikoa ematen du. Ez horregatik teknika artistiko gabekoak.

Argazki hauek, hauek guztiek, badiaren inguruan eman diren aldaketen lekuko bikainak dira. Egun, berriz ere aldeketa garaiak diren hauetan, pasaitarrok inspiratzeko lekukotasuna.

En siglos pasados, los viajeros ilustrados nos ofrecían a través de sus textos una visión particular de las ciudades y los pueblos que visitaban, y en algunos casos nos han dejado dibujos realizados in situ y en otros, grabados sacados de los propios dibujos. A partir de 1840, con el nacimiento de la fotografía, algunos de estos viajeros también utilizaron el daguerrotipo para documentar gráficamente sus viajes. Este es el caso del escritor Thèophile Gautier, que a su paso por el País Vasco en 1842 escribe "...el sol se ponía cuando entramos en Victoria ... detúvose el coche en el Parador Viejo, en donde registraron meticulosamente nuestros equipajes. Nuestro daguerrotipo, sobre todo, inquietaba sobremanera a los buenos aduaneros; acercábanse a él con toda clase de preocupaciones y como temerosos de saltar por los aires...".

También el escritor y poeta danés Hans Christian Andersen, entre otros, relataba en 1862 su paso por Olazagutia, donde finalizaba el tramo de vía y donde para "... las señoras mayores la locomotora era algo nuevo y diabólico: todas hacían la señal de la cruz al subir al vagón y tornaban a santiguarse al tomar asiento y al oír el silbato del tren". Dos años más tarde, el fotógrafo parisino Auguste Muriel realizaba las imágenes en las que aparecen este tramo de la vía París-Madrid y otros, como el de Pasaia, ya terminado.

La primera fotografía que se conoce de Pasaia fue tomada en 1858 por Farnham Maxwell-Lyte, un inglés de nacimiento que en la década de 1850 se instaló en Bagnères-de-Bigorre, una población cercana a Pau. Siguiendo la tradición de pintores, dibujantes y grabadores románticos, se dedicó a fotografiar motivos sobre todo pirenaicos.

A partir de esa fecha, son innumerables los fotógrafos que se sienten atraídos por Pasaia y por otras poblaciones vascas. Jean Laurent, fotógrafo francés afincado en Madrid, recorre la geografía peninsular y realiza imágenes de redes ferroviarias y obras públicas y toma vistas de los lugares más pintorescos. Hace decenas de imágenes de ciudades, pueblos y líneas ferroviarias del País Vasco, entre las que destacan las de Pasaia, Donostia, Bilbao e Iruña. Pero no es el único fotógrafo francés que plasma Pasaia, ya que otros, como los hermanos Neurdein o Luciane Levy, también se sentirán atraídos por la presencia, años atrás, del escritor Víctor Hugo y dejarán constancia de su paso por Pasaia.

En 1850 nace la fotografía estereoscópica y un año más tarde, coincidiendo con la Exposición Universal de París, se consigue que esta nueva técnica de ver las imágenes tridimensionalmente se gene-

ralice y la utilicen profesionales y aficionados. En 1862, el fotógrafo francés Jean Andrieu realiza y comercializa una serie de fotografías que lleva por título "Voyages aux Pyrénées", dentro de la cual se encuentran algunas imágenes de Pasaia, que, junto a otras diferentes, volverá a comercializar en 1865 y 1868, en algunos casos coloreadas. Y no será el único, ya que otros fotógrafos, como Henri de Les-trange y Jean Laurent, entre otros, también dejarán su impronta fotográfica para la posteridad.

Ya adentrados en el siglo XX, Pasaia seguirá teniendo un interés especial para los fotógrafos. En algunos casos, la visión es más pictórica, como el del alemán Kurt Hielscher, que publicó el libro *Das unbekannte Spanien*, en el que se encuentran unas fotos de Pasaia hechas en 1917, o los del guipuzcoano Jaime de Orbe y el empresario navarro Cesáreo Castilla Moleda, mientras que en otros la visión es más documental, como en Juan Chicoy, Ignacio de Colmenares Gómez-Acebo y los catalanes Òscar Torras i Buxeda y Francesc Blasi i Vallespinosa.

Entre todos ellos cabe destacar la obra del fotógrafo documentalista natural de Madrid, pero afincado en Donostia, Diego Quiroga y Losada. Diferente fue la mirada de Gregorio González Galarza, que captó con mucha precisión los grandes cambios que se produjeron en Donostia y sus alrededores, como es el caso de Pasaia. Sus novedosas y espectaculares panorámicas del puerto nos dan una nueva visión del mismo. Ricardo Martín, con una visión más moderna, fijó la mirada de una manera diferenciada en el embarque de tropas hacia la guerra del Rif. Sus fotografías eran emotivas y huían de grandilocuencias. Besos, abrazos, despedidas, desasosiego. Imágenes que protestaban por la guerra, por la separación de las familias.

Posteriormente, la total conversión de la bahía en un entorno industrial aceleró la transformación del paisaje. El interés de corte casi romántico dejó paso a fotografías de carácter más técnico, que documentaban trabajos ciclópeos.

Atestiguan, así, un cambio profundo y adquieren hoy, otra vez época de cambio, un valor testimonial que debería servirnos de inspiración.

En segles passats, els viatgers il·lustrats ens oferien, a través dels seus textos, una visió particular de les ciutats i dels pobles que visitaven, i en alguns casos també ens han deixat dibuixos fets in situ i en altres, gravats trets dels dibuixos mateixos. A partir del 1840, amb el naixement de la fotografia, alguns d'aquests viatgers també van fer servir el daguerreotip per documentar gràficament els seus viatges. Aquest és el cas de l'escriptor Thèophile Gautier, que en el seu pas pel País Basc l'any 1842 escriu "... el sol es ponía quan vam entrar a Vitòria ... el cotxe es va aturar al Parador Viejo, on ens van registrar meticulosament els nostres equipatges. El nostre daguerreotip, sobretot, inquietava en gran manera els bons duaners; s'hi apropaven amb tota mena de preocupacions i com temerosos de saltar pels aires...".

També l'escriptor i poeta danès Hans Christian Andersen, entre altres, explicava l'any 1862 el seu pas per Olazagutia, on acabava el tram de via i on per a "...les dones grans, la locomotora era una cosa nova i diabòlica: totes se senyaven en pujar al vagó i ho tornaven a fer en seure i quan sentien el xiulet del tren". Dos anys més tard, el fotògraf parisenc Auguste Muiel prenia les imatges en què apareixen aquest tram de la via París-Madrid i altres, com el de Pasaia, ja acabat.

La primera fotografia que es coneix de Pasaia és de l'any 1858 i la va fer Farnham Maxwell-Lyte, un anglès de naixement que en la dècada de 1850 es va instal·lar a Bagnères-de-Bigorre, una població propera a Pau. Seguint la tradició de pintors, dibuixants i gravadors romàntics, es va dedicar a fotografiar motius sobretot pirinencs.

A partir d'aquesta data, són innumerables els fotògrafs que se senten atrets per Pasaia i per altres poblacions basques. Jean Laurent, un fotògraf francès establert a Madrid, recorre la geografia peninsular i realitza imatges de xarxes ferroviàries i obres públiques, i també pren vistes dels llocs més pintorescos. Fa desenes d'imatges de ciutats, pobles i línies ferroviàries del País Basc, entre les quals destaquen les de Pasaia, Sant Sebastià, Bilbao i Pamplona. Però no és l'únic fotògraf francès que plasma Pasaia, ja que altres, com els germans Neurdein o Luciane Levy, també se sentiran atrets per la presència, anys enrere, de l'escriptor Víctor Hugo i deixaran constància del seu pas per Pasaia.

El 1850 neix la fotografia estereoscòpica i un any més tard, coincidint amb l'Exposició Universal de París, s'aconsegueix que aquesta nova tècnica de veure les imatges tridimensionalment es generalitzi i la facin servir professionals i aficionats. L'any 1862,

el fotògraf francès Jean Andrieu realitza i comercialitza una sèrie de fotografies amb el títol "Voyages aux Pyrénées", que inclou algunes imatges de Pasaia, les quals, juntament amb altres de diferents, tornarà a comercialitzar els anys 1865 i 1868, en alguns casos acolorides. I no serà l'únic, ja que hi ha més fotògrafs, com Henri de Lestrangle i Jean Laurent, entre altres, que també deixaran la seva empremta fotogràfica per a la posteritat.

Ja en ple segle XX, Pasaia continuarà tenint un interès especial per als fotògrafs, en alguns casos amb una visió pictòrica, com el de l'alemany Kurt Hielscher, que va publicar el llibre *Das unbekannte Spanien*, en el qual apareixen unes fotos de Pasaia fetes l'any 1917, o els del guipuscoà Jaime de Orbe i l'empresari navarrès Cesáreo Castilla Moleda, mentre que en altres la visió és més documental, com en Juan Chicoy, Ignacio de Colmenares Gómez-Acebo i els catalans Òscar Torras i Buxeda i Francesc Blasi i Vallespinosa.

Entre tots aquests cal destacar l'obra del fotògraf documentalista natural de Madrid, però establert a Sant Sebastià, Diego Quiroga y Losada. Diferent fou la mirada de Gregorio González Galarza, que va captar amb molta precisió els grans canvis que es van produir a Sant Sebastià i als seus voltants, com és el cas de Pasaia. Les seves innovadores i espectaculars panoràmiques del port ens en donen una visió nova. Ricardo Martín, amb una visió més moderna, va fixar la mirada d'una manera diferenciada en l'embarcament de tropes cap a la guerra del Rif. Les seves fotografies eren emotives i fugien de grandiloqüències. Petons, abraçades, comiats, desassossec. Imatges que protestaven per la guerra, per la separació de les famílies.

Posteriorment, la total conversió de la badia en un entorn industrial va accelerar la transformació del paisatge. L'interès de caire gairebé romàntic va deixar pas a fotografies de caràcter més tècnic, que documentaven treballs ciclopis.

Són testimoni, doncs, d'un canvi profund i en l'actualitat, època de canvi una altra vegada, adquirixen un valor testimonial que ens hauria de servir d'inspiració.

Au cours des siècles passés, les voyageurs éclairés nous offraient à travers leurs textes une vision particulière des villes et des villages qu'ils visitaient. Dans certains cas ils nous ont laissé des dessins réalisés sur place, dans d'autres des gravures tirées de leurs propres dessins. À partir de 1840, avec la naissance de la photographie, certains de ces voyageurs utilisèrent le daguerréotype afin de documenter graphiquement leurs voyages. C'est le cas de l'écrivain Théophile Gautier, qui de passage au Pays basque en 1842 écrit « ...le soleil se couchait quand nos entrâmes dans Vittoria ... la voiture s'arrêta au Parador Viejo, où l'on visita minutieusement nos malles. Notre daguerréotype surtout inquiétait les braves douaniers; ils ne s'en approchaient qu'avec une infinité de précautions et comme des gens qui ont peur de sauter en l'air... ».

L'écrivain et poète Danois Hans Christian Andersen entre autres a également raconté en 1862 son passage à Olazagutia, où terminait un tronçon de la voie et où pour « ... les vieilles femmes la locomotive était quelque chose de nouveau et de diabolique : toutes faisaient le signe de croix lorsqu'elles montaient dans le wagon et se signaient à nouveau lorsqu'elles s'asseyaient et lorsqu'elles entendaient le sifflement du train. » Deux ans plus tard, le photographe parisien Auguste Muriel réalisait les images où apparaissent ce tronçon de voie Paris-Madrid ainsi que d'autres tronçons, comme celui de Pasaia, déjà terminé.

La première photo de Pasaia que l'on connaisse fut prise en 1858 par Farnham Maxwell-Lyte, un natif de Grande-Bretagne qui s'installe à Bagnères-de-Bigorre, un village proche de Pau, dans les années 1850. Suivant la tradition des peintres, des dessinateurs et des graveurs romantiques, il se consacre à la photographie de motifs principalement pyrénéens.

Depuis lors, d'innombrables photographes furent attirés par Pasaia et d'autres villes basques. Jean Laurent, photographe Français basé à Madrid, parcourt la géographie péninsulaire, réalise des images de chemins de fer et de travaux publics et prend des vues des endroits les plus pittoresques. Il prend des dizaines d'images de villes, de villages et de lignes ferroviaires du Pays basque, parmi lesquelles celles de Pasaia, Saint-Sébastien, Bilbao et Pampelune sont particulièrement remarquables. Mais il n'est pas le seul photographe Français à prendre en photo Pasaia et d'autres, comme les frères Neurdein ou Luciane Levy, seront également attirés par la présence, des années plus tôt, de l'écrivain Victor Hugo et laisseront à leur tour des preuves de leur passage à Pasaia.

La photographie stéréoscopique naît en 1850 et un an plus tard, coïncidant avec l'Exposition universelle de Paris, cette nouvelle technique permettant de visualiser des images en trois dimensions se généralise et est utilisée par les professionnels comme par les amateurs. En 1862, le photographe Français Jean Andrieu réalise et commercialise une série de photographies intitulée « Voyages aux Pyrénées », dans laquelle on retrouve quelques images de Pasaia, qu'il vendra à nouveau en 1865 et en 1868 avec d'autres photos, parfois colorées. Et il ne sera pas le seul, car d'autres photographes comme Henri de Lestrangé et Jean Laurent, entre autres, ont depuis également laissé leur empreinte photographique pour la postérité.

Au XXe siècle, Pasaia présentera toujours un intérêt particulier pour les photographes. Parfois la vision est plus picturale, comme c'est le cas de l'Allemand Kurt Hielscher, qui publie le livre *Das unbekannte Spanien*, dans lequel on trouve quelques photos de Pasaia, en 1917, ou celui du Guipuzcoan Jaime de Orbe et de l'entrepreneur Navarrais Cesáreo Castilla Moleda, tandis que dans d'autres cas la vision est plus documentaire, comme chez Juan Chicoy, Ignacio de Colmenares-Acebo et les catalans Oscar Torras i Buxeda et Francesc Blasi i Vallespinosa.

Il convient de signaler parmi eux l'œuvre du photographe documentariste né à Madrid mais installé à Saint-Sébastien Diego Quiroga y Losada. Le regard de Gregorio González Galarza fut très différent, et il saisit avec une grande précision les changements majeurs que connurent Saint-Sébastien et ses alentours, comme c'est le cas de Pasaia. Ses vues panoramiques innovantes et spectaculaires du port nous en donnent une toute nouvelle perception. Ricardo Martín, dans une optique plus moderne, jeta un regard différent sur l'envoi de troupes vers la guerre du Rif. Ses photographies étaient émotives et fuyaient la grandiloquence. Baisers, embrassades, adieux, inquiétude. Des images de protestation contre la guerre, la séparation des familles.

Par la suite, la conversion totale de la baie en site industriel a accéléré la transformation du paysage. L'intérêt presque romantique laissa la place à des photographies plus techniques qui documentaient les travaux gigantesques réalisés.

Elles expriment ainsi un changement profond et acquièrent aujourd'hui, alors que nous vivons une nouvelle époque de changement, une valeur de témoignage.

ARGAZKI BILDUMA

SELECCIÓN FOTOGRÁFICA

ÀLBUM DE FOTOS

ALBUM PHOTOGRAPHIQUE

Badiaren ikuspegi zabala

Vista general de la bahía

Vista general de la badía

Vue d'ensemble de la baie

1858

Lyte, Farnham Maxwelll.

Universidad de Navarra

Badiaren ikuspegi zabala

Vista general de la bahía

Vista general de la badia

Vue d'ensemble de la baie

1864

Auguste Muriel.

Biblioteca Nacional de España

Badiaren ikuspegi zabala

Vista general de la bahía

Vista general de la badia

Vue d'ensemble de la baie

1870-1880

Laurent Minier, Jean.

Museo San Telmo

Torrea

La torre

La torre

La tour

1862

Jean Andrieu.
Untzi Museoa

Kaian lanean

Trabajos en el puerto

Treballs al port

Travaux au port

Kutxateka. Fondo Munoa

San Pedro.

1870

Jean Laurent.
Biblioteca Nacional de España

PINEDA DE MAR
El Puerto de la Bocana de Pineda

Bokalea

La bocana

La bocana

L'embouchure

c. 1890

Levy, Luciane.
Universidad de Navarra

PIRENEA
Donibane (Navarra)

Donibane.

c. 1890

Levy, Luciane.
Universidad de Navarra

PYRENEAN
1890-1891

San Pedro

c. 1890

Levy, Luciane
Universidad de Navarra

Badia

La bahía

La badia

La baie

c. 1890

Levy, Luciane.

Universidad de Navarra

PIERCE

W. H. & C. Co., San Francisco, Cal.

Kaiak

Muelles

Molls

Quais

c. 1890

Levy, Luciane.
Universidad de Navarra

Zerea San Pedron, Eliza eta Ferrer astronomoaren kaperearen aurrean.

Rorcual varado junto a la iglesia de San Pedro. La capilla de Ferrer, en su sitio original.

Rorqual tret del mar prop de l'església de San Pedro. La capella de Ferrer, al seu lloc original.

Rorqual échoué près de l'église de San Pedro. La chapelle de Ferrer, à son emplacement d'origine.

Kutxateka. Fondo Munoa

Salbio (San Pedro)

c. 1900

González Galarza, Gregorio
Museo San Telmo

Belaontzia kaian

Velero en los muelles

Veler als molls

Bateau à voile à quai

c. 1900

González Galarza, Gregorio
Museo San Telmo

Belaontzia kaian

Velero en los muelles

Veler als molls

Bateau à voile à quai

c. 1900

González Galarza, Gregorio
Museo San Telmo

Donibane

Henri de Lestrangé

Médiathèque de l'architecture et du patrimoine de France

Bonanzako iturria

Fuente de Bonanza

Font de Bonanza

Fontaine de Bonanza

Henri de Lestrangé.

Médiathèque de l'architecture et du patrimoine de France

San Pedroko etxeak

Casas de San Pedro

Cases de San Pedro

Maisons de San Pedro

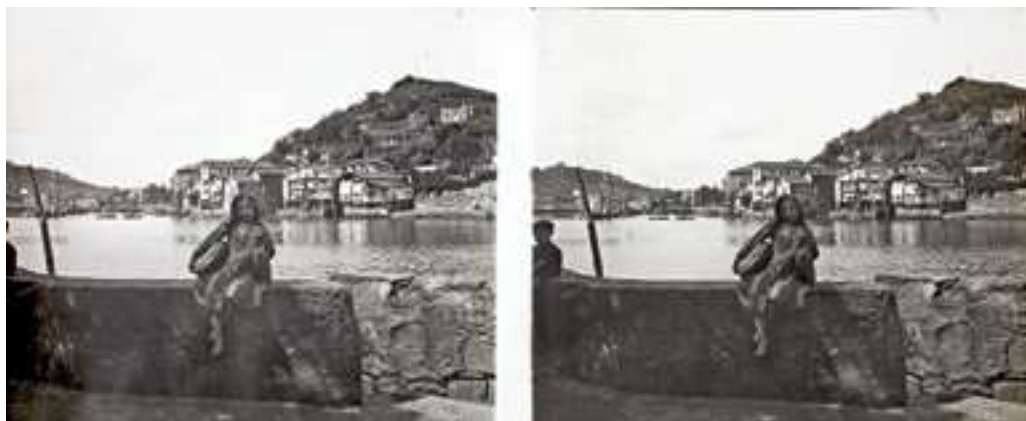
Kutxateka. Cesáreo Castilla Moleda

Batelaria

Batelera
Barquera
Batelière

Ignacio de Colmenares Gómez-Acebo (Conde de Polentinos).
Instituto del Patrimonio Cultural de España

Neskatoa petrilean

Niña en el pretil

Nena a la muralleta

Fillette sur le parapet

Ignacio de Colmenares Gómez-Acebo (Conde de Polentinos).

Instituto del Patrimonio Cultural de España

Pabetan

Atracando en Erre-atze

Atracant a Erre-atze

Accostage à Erre-atze

Kutxateka. Cesáreo Castilla Moleda

Antxon porturatzen Arribando a Antxo

Arribant a Antxo

Arrivant à Antxo

1914-1915

Juan Chicoy.

Fondo Ricardo Sanz Cortiella

Real Compañía Asturiana de Minas

1914-1915

Juan Chicoy.
Fondo Ricardo Sanz Cortiella

Donibane

1915

Juan Chicoy.

Fondo Ricardo Sanz Cortiella

Donibane

1917

Hielscher, Kurt
Museo San Telmo

Victor Hugoren etxea

Casa de Victor Hugo
Casa de Victor Hugo
Maison de Victor Hugo
1917

Hielscher, Kurt
Museo San Telmo

Torreatze (San Pedro)

Cesáreo Castilla Moleda
Kutxateka.

San Pedroko Tanborra ontziralekua

Embarcadero Tanborra, San Pedro

Embarcador Tanborra, San Pedro

Embarcadère Tanborra, San Pedro

Ignacio de Colmenares Gómez-Acebo (Conde de Polentinos).

Instituto del Patrimonio Cultural de España

Azaletik (Donibane)

A ras de agua (San Juan)
Arran d'aigua (Donibane)
Au bord de l'eau (Donibane)

Colección FBS

Baporeak. Atzeko aldean, Trintxerpe

Vapores. En segundo plano, Trintxerpe

Vapors. En segon pla, Trintxerpe

Bateaux à vapeur. Au second plan, Trintxerpe

Ricardo Martín.

Kutxateka.

Fondo Fotocar.

Zamatzeko tokia

Cargadero

Carregador

Plate-forme de chargement

1926

Òscar Torras i Buxeda.

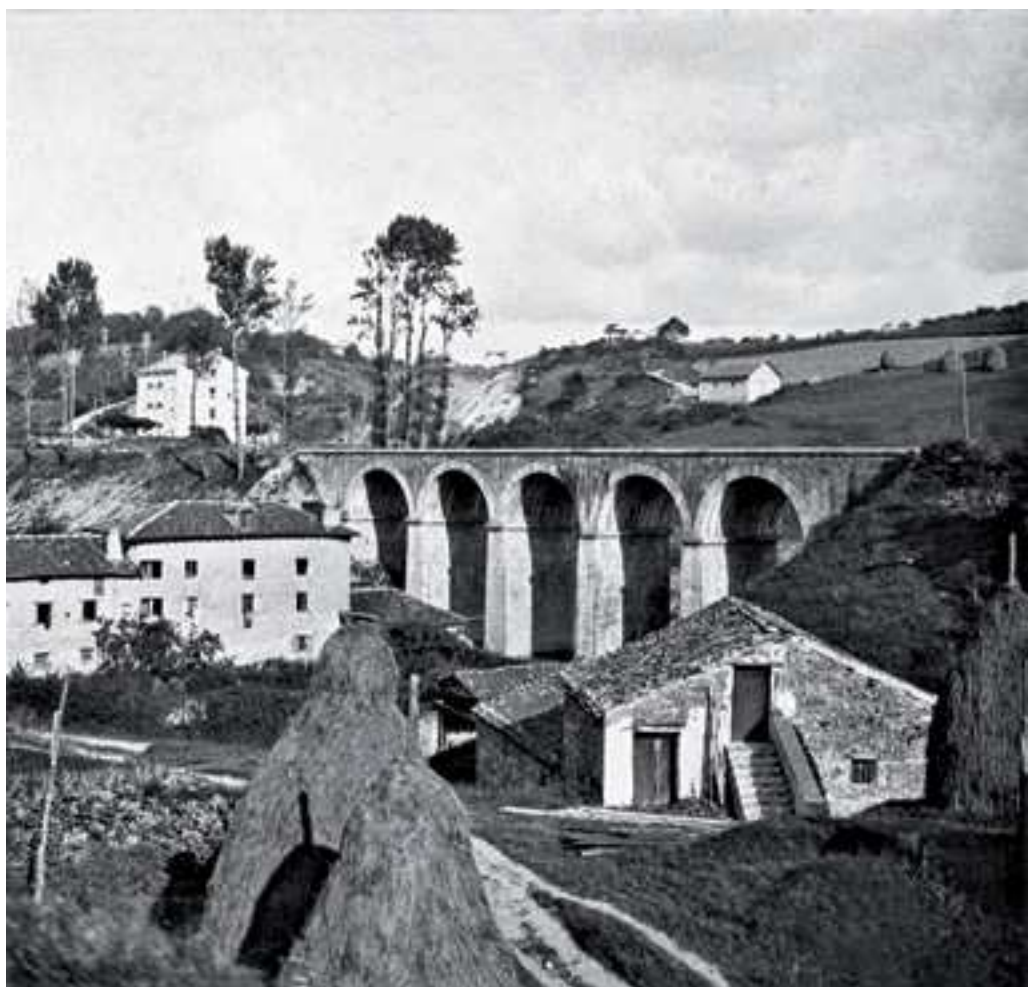
Centre excursionista de Catalunya

Bonanza (Donibane)

1919

Francesc Blasi i Vallespinosa.
Centre Excursionista de Catalunya

Herrera

1916-1919

Jaime de Orbe, Barón de Montevilla.

Fundación Popular de Estudios Vascos. Fondo Iñigo Orbe

Bonanza (Donibane)

1916-1919

Jaime de Orbe, Barón de Montevilla.

Fundación Popular de Estudios Vascos. Fondo Iñigo Orbe

Victor Hugoren etxearen atarian

Delante de la casa de Victor Hugo

Davant de la casa de Victor Hugo

Devant la maison de Victor Hugo

Henri de Lestrangé.

Médiathèque de l'architecture et du patrimoine de France

Deroulet eta Mounet Sully, Victor Hugoren etxearen aurrean

Deroulet y Mounet Sully delante de la casa de Victor Hugo

Deroulet i Mounet Sully davant de la casa de Victor Hugo

Deroulet et Mounet Sully devant la maison de Victor Hugo

Museo San Telmo

Trintxer baserria (berritua) ezker aldean

El caserío Trintxer (renovado) a la izquierda

El mas Trintxer (renovat) a l'esquerra

Le hameau Trintxer (rénové) sur la gauche

Ricardo Martín
Kutxateka.
Fondo Fotocar.

Antxoko azoka

Mercado de Antxo

Mercat d'Antxo

Marché d'Antxo

1928

Pascual Marín

Kutxateka.

Fondo Marín.

Rifeko gerrara

A la guerra del Rif
A la guerra del Rif
Vers la guerre du Rif
1921

Ricardo Martín.
Kutxateka.
Fondo Fotocar.

Agurra. Rifeko gerra

Despedida. La guerra del Rif

Comiat. La guerra del Rif

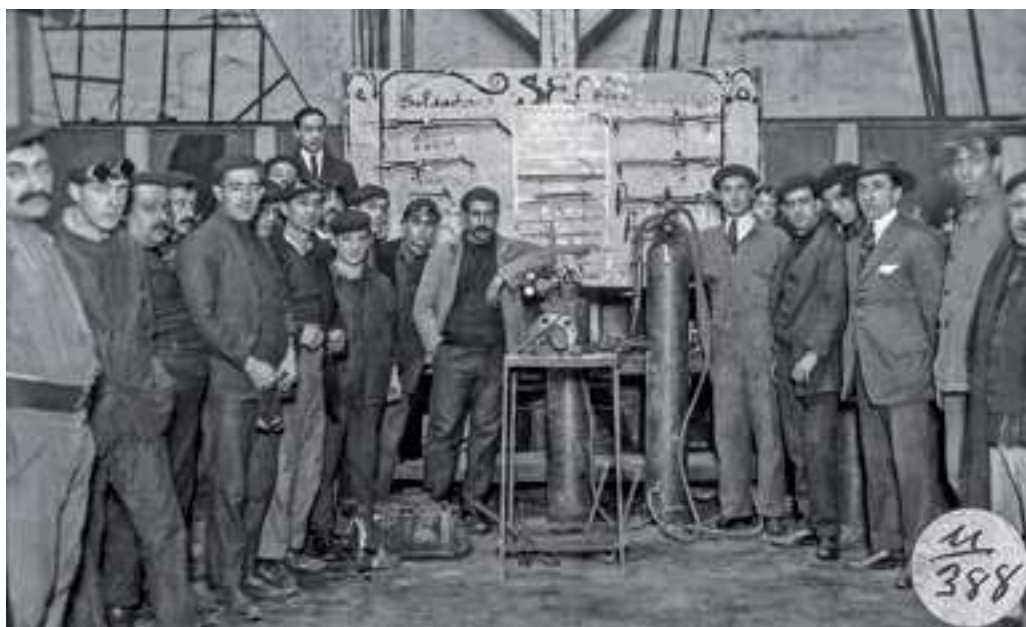
Adieu. La guerre du Rif

1921

Ricardo Martín.

Kutxateka.

Fondo Fotocar.

Luzuriagako soldadoreak

Soldadores de Luzuriaga

Soldadors de Luzuriaga

Soudeurs de Luzuriaga

1923

Kutxateka

Lantegian

En la fábrica

A la fàbrica

À l'usine

José Mari Unsainen bilduma.

Ontziola Bizkaian (Donibane)

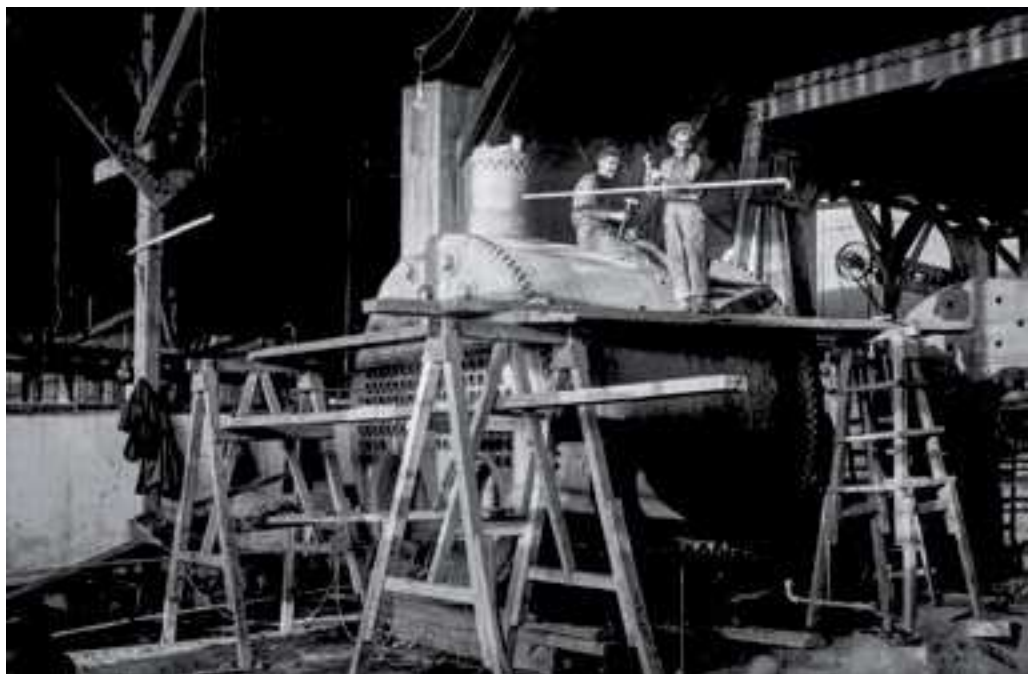
Astilleros en Bizkaia (San Juan)

Drassanes a Biscaia (Donibane)

Chantiers navals en Biscaye (Donibane)

1919

Ricardo Martín
Kutxateka.
Fondo Fotocar.

San Roque Ontziola

Astilleros San Roque

Drassanes San Roque

Chantiers navals San Roque

1920

Ricardo Martín
Kutxateka.
Fondo Fotocar.

Emakume saregileak PYSBEn

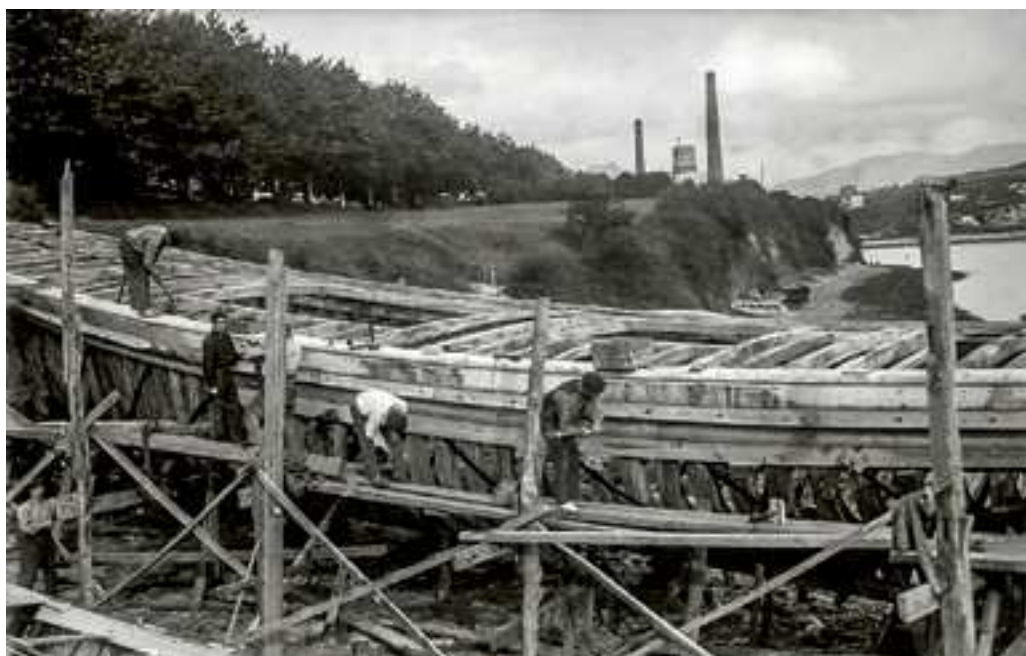
Rederas en PYSBE

Xarxaires a PYSBE

Remmailleuses de filets à PYSBE

c. 1930

Untzi Museoa

Ontziola (Donibane)

Astillero (San Juan)

Drassana (Donibane)

Chantier naval (Donibane)

Ricardo Martín

Kutxateka.

Fondo Fotocar.

Bizkaia (Donibane)

Ricardo Martín
Kutxateka.
Fondo Fotocar.

Eraso ontziolaren aurrean

Embarcaciones fondeadas junto a los astilleros Eraso en Pasaia
Embarcacions fondejades al costat de les drassanes Eraso a Pasaia
Embarcations amarrées près des chantiers navals Eraso de Pasaia
1918

Ricardo Martín.
Kutxateka.
Fondo Fotocar.

Ontziola (Donibane)

Astillero (San Juan)

Drassana (Donibane)

Chantier naval (Donibane)

Ricardo Martín

Kutxateka.

Fondo Fotocar.

Eraso ontziola (San Pedro).

Astilleros Eraso (San Pedro)

Drassanes Eraso (San Pedro)

Chantiers navals Eraso (San Pedro)

Ricardo Martín

Kutxateka.

Fondo Fotocar.

Campsa (Antxo)

Ricardo Martín
Kutxateka.
Fondo Fotocar.

Portuan hondoratua

Naufragando en el puerto

Naufragant al port

À la dérive dans le port

Ricardo Martín

Kutxateka.

Fondo Fotocar.

Diciembre itsasontzia popa hondoratua

Embarcación Diciembre con la popa hundida
Embarcació Diciembre amb la popa enfonsada
Bateau Diciembre à la poupe coulée

1928

Ricardo Martín.
Kutxateka.
Fondo Fotocar.

Ondartxo - Kodemasti (San Pedro).

Otto Wunderlich.

Instituto del Patrimonio Cultural de España

Badiaren ikuspegi zabala

Vista general de la bahía

Vista general de la badia

Vue d'ensemble de la baie

González Galarza, Gregorio

Museo San Telmo

Badiaren ikuspegi zabala

Vista general de la bahía

Vista general de la badia

Vue d'ensemble de la baie

González Galarza, Gregorio

Museo San Telmo

Badiaren ikuspegi zabala

Vista general de la bahía

Vista general de la badia

Vue d'ensemble de la baie

González Galarza, Gregorio

Museo San Telmo

Badiaren ikuspegi zabala

Vista general de la bahía

Vista general de la badia

Vue d'ensemble de la baie

González Galarza, Gregorio

Museo San Telm

Guardia Zibila Buenavistan

Guardia Civil en Buenavista

Guàrdia Civil a Buenavista

Agents de la Guardia Civil à Buenavista

1920

Ricardo Martín
Kutxateka.
Fondo Fotocar.

Armada trintxerpetarrak tirokatzen

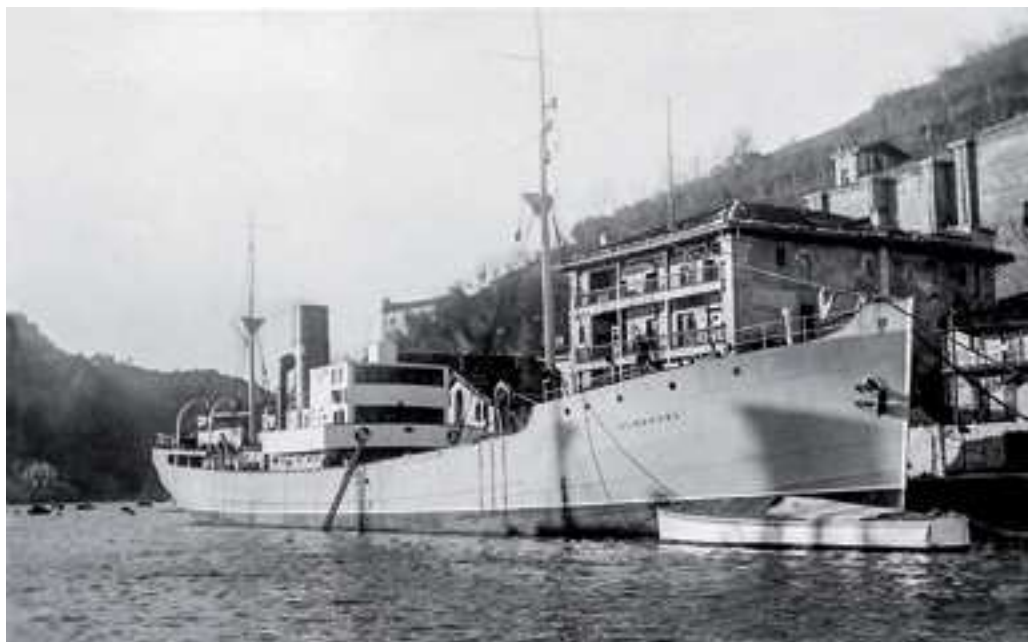
El ejército disparando contra los trintxerpetarras

L'exèrcit disparant contra els habitants de Trintxerpe

L'armée tire sur les habitants de Trintxerpe

1934

Archivo General de la Administración. (Alcalá)

Vendaval bakailo-ontzia, Bou Nabarra izango dena

Bacaladero Vendaval. Se convertiría después en el Bou Nabarra.

Bacallaner Vendaval. Més tard es convertiria en el Bou Nabarra.

Morutier Vendaval. Il deviendra plus tard le Bou Nabarra

Airetik ikuspegi orokorra

Vista general aérea

Vista general aèria

Vue aérienne d'ensemble

1936

San Telmo Museoa

Baporeak Trintxerpen. Atzeko aldean, Ferrer jauregia (Salinas)

Vapores en Trintxerpe. En segundo plano, el palacio de los Ferrer (Salinas)

Vapors a Trintxerpe. En segon pla, el palau dels Ferrer (Salinas)

Bateaux à vapeur à Trintxerpe. En arrière-plan, le palais des Ferrer (Salinas)

Archivo Real y General de Navarra. Fondo Marqués de Santa María del Villar

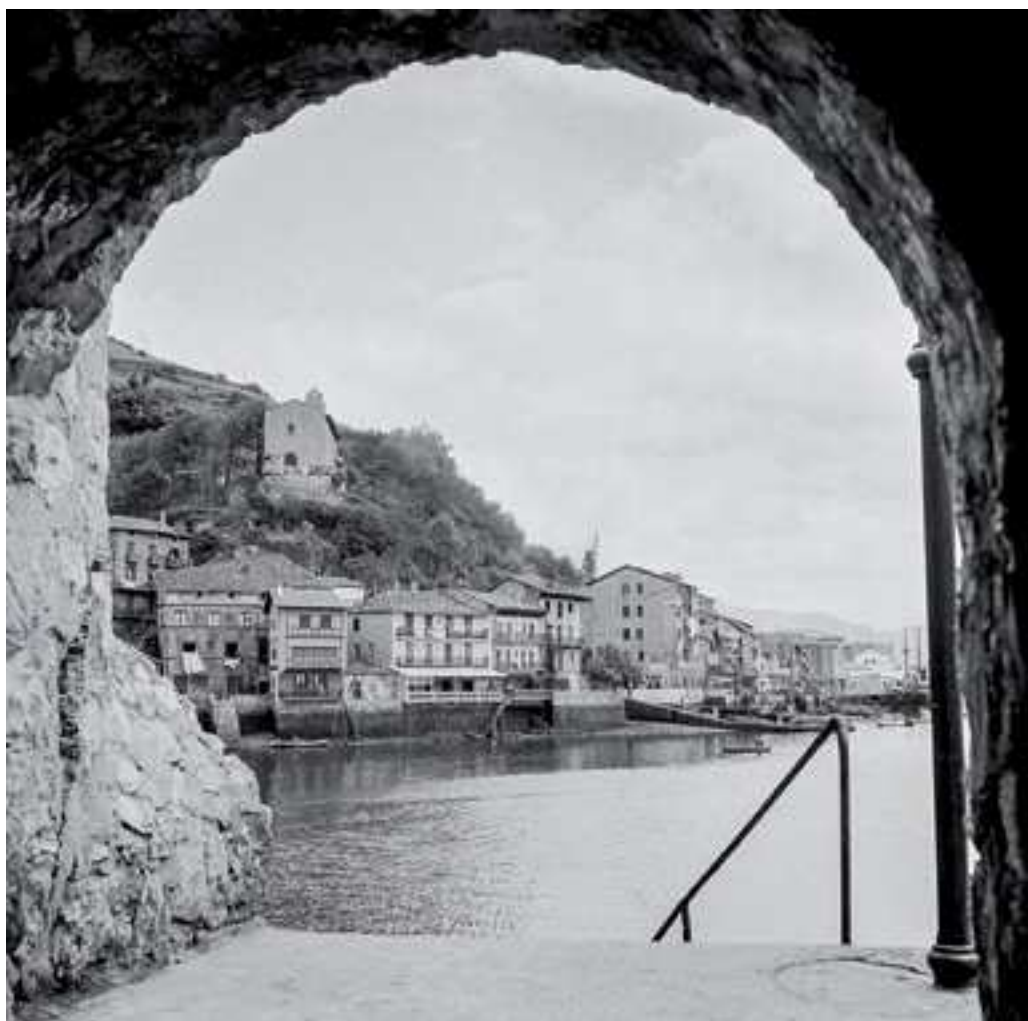
Sareak lehortzen, Txurrutalla aldean, Donibanen

Secando las redes en San Juan, cerca de Txurrutalla.

Assecant les xarxes a Donibane, a prop de Txurrutalla.

Séchage des filets à Donibane, près de Txurrutalla

Archivo Real y General de Navarra. Fondo Marqués de Santa María del Villar

Torreatik Torreatzera

De Torrea a Torreatze

De Torrea a Torreatze

De Torrea à Torreatze

Archivo Real y General de Navarra.

Fondo Marqués de Santa María del Villar

Plata. Bokalea

Plata. Bocana

Plata. Bocana

Plata. Embouchure

Archivo Real y General de Navarra.

Fondo Marqués de Santa María del Villar

Itsasoratzeko prest!

Listos para zarpar
Preparats per salpar
Prêts à naviguer

*Archivo Real y General de Navarra.
Fondo Marqués de Santa María del Villar*

Batela arkupean

Batel
Bot
Canot

*Archivo Real y General de Navarra.
Fondo Marqués de Santa María del Villar*

Donibane

*Archivo Real y General de Navarra.
Fondo Marqués de Santa María del Villar*

Donibane

Otto Wunderlich.
Instituto del Patrimonio Cultural de España

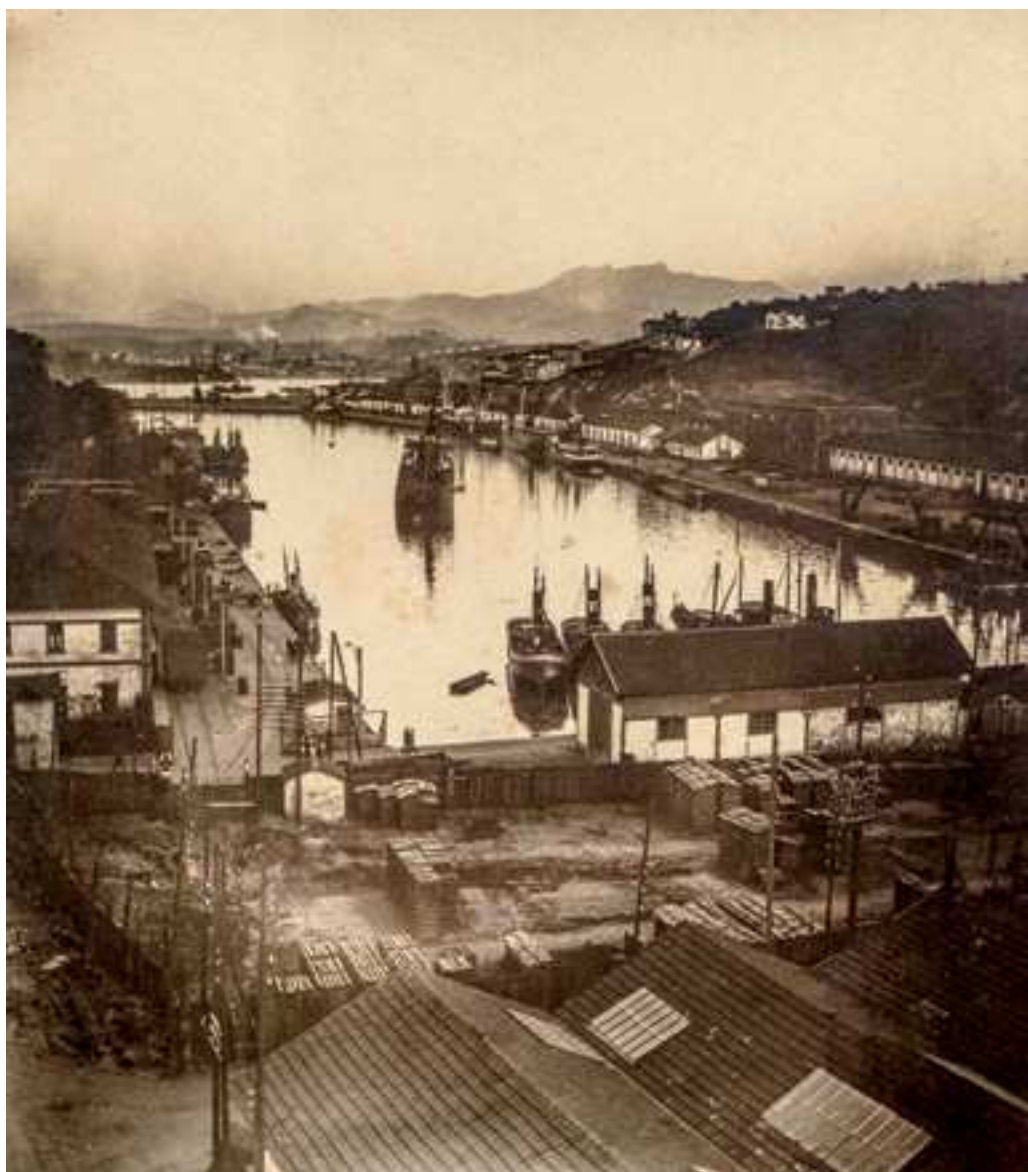

Arando handi

1948

Federico Schneidhofer

*Pasaia*ko Portuko Agintaritza. *Autoridad Portuaria de Pasaia*.

Trintxerpe, Portuko antolamenduaren ikuspegia

Vista de las instalaciones portuarias

Vista de les instal·lacions portuàries

Vue des installations portuaires

Kutxateka. Fondo Munoa

Idietatik tiraka

Tirando de los bueyes

Estirant els bous

Tirant des bœufs

Pasaia Portuko Agintaritza. Autoridad Portuaria de Pasaia.

Erlojuaren kaia

Muelle del reloj
Moll del rellotge
Quai de l'horloge

Pasaia Portuko Agintaritza. Autoridad Portuaria de Pasaia.

Kai mugikorra

Dique flotante

Dic flotant

Quai flottant

Pasaiaiko Portuko Agintaritza. Autoridad Portuaria de Pasaia.

Andrazkoak zama lanetan

Mujeres en la descarga

Dones a la descàrrega

Femmes pendant le déchargement

Pasaiaiko Portuko Agintaritza. Autoridad Portuaria de Pasaia.

Donibane industrial

San Juan industrial

Donibane industrial

Le Donibane industriel

*Pasaia*ko Portuko Agintaritza. Autoridad Portuaria de Pasaia.

Badia eta bailara

Bahía y comarca

Badia i comarca

La baie et la région

*Pasaia*ko Portuko Agintaritza. Autoridad Portuaria de Pasaia.

Badia eta bailara

Bahía y comarca

Badia i comarca

La baie et la région

Pasaia Portuko Agintaritza. Autoridad Portuaria de Pasaia.

BIBLIOGRAFIA

UNSAIN, JM. (2001). *Itsas Marruma*. Museo Naval

GARMENDIA, JA. Argazkiak I. *Caja de Ahorros Municipal de San Sebastián*

FONTANELLA, L. (1981). *La historia de la Fotografía en España desde sus orígenes hasta 1900*. Madrid: Ediciones El Viso

LÓPEZ MONDÉJAR, P. (1999). *Historia de la fotografía en España*. Barcelona: Lunwerg editores.

VV.AA. (2004). *De París a Cádiz. Calotipia y colodión*. Barcelona: Museo Nacional D'Art de Catalunya

VV.AA. (1996). *Un fotógrafo francés en la España del siglo XIX: J. Laurent: Un photographe français dans l'Espagne du XIXème siècle*, Madrid, Ministerio de Educación y Cultura, Caja de Madrid.

ESKER ONEZ

José Mari Unsain, Soco Romano, Pako Iriarte, Paco Conde, Ricardo Sanz Cortiella, Iñigo Orbe, Víctor Sierra Sesumaga, Juanjo Sanchez, Yolanda Fernandez Barredo, José F. Demaría "Campúa", Mar Masedo, Javier Berasaluce, Mikel Goñi, Kutxateka, Universidad de Navarra, Biblioteca Nacional de España, Museo

Naval (Donostia), Médiathèque de l'architecture et du patrimoine de France, Instituto del Patrimonio Cultural de España, Museo San Telmo, Centre excursionista de Catalunya, Autoridad Portuaria de Pasaia, Fundación Popular de estudios vascos, Archivo General de Navarra, Colección FBS.

ereiten
kultur zerbitzuak